

УДК 821.111(73)-3

ОЛЕНА ПІТЕРСЬКА

(Біла Церква)

ЖАНРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОЗІ ЕЛЕАНОР ПОРТЕР

Статтю присвячено дослідженню жанрових канонів та жанрової трансформації у прозі американської письменниці Елеанор Ходжман Портер. Розглянуто ознаки та проблеми жанрових новоутворень, окреслено коло наукових розвідок за означеною темою. Акцентовано увагу на жанровій специфіці романів Е. Х. Портер «Полліанна», «Девід, просто Девід» та окремих оповідань письменниці із циклу «Short Stories». Досліджено розвиток та виокремлено основні тенденції жанрової трансформації прози Е. Х. Портер в історико-літературному контексті, визначено закономірності жанрового мислення, естетичні чинники, що вплинули на творчу манеру письменниці. Подальше вивчення теми має такі перспективи: класифікація жанрових трансформацій у творчості Е. Х. Портер, формування узагальненої моделі генезису та структури жанрових форм її прози.

Ключові слова: жанр, жанрова трансформація, жанрова модифікація, міжродові утворення, жанрова специфіка, роман, коротке оповідання.

Пропоноване дослідження пов'язане з проблемою співвідношення жанрової трансформації та жанрового канону у творчості Е. Х. Портер. Сучасний історико-літературний процес вирізняється збільшенням динамізму та багатоплановості, що обумовлює інтенсивні та стрімкі зміни у жанровій системі. Жанрові структури поступово втрачають канонічну чіткість, стають більш гнучкими, що відкриває простір для прояву індивідуально-авторської ініціативи. Як зазначає Т. В. Бовсунівська, «однією з центральних проблем сучасної жанрології є узгодження ... форм жанрових трансформацій ... із сучасними активно функціонуючими жанрами та визначення межі трансформації й народження нового жанрового конструкту» [1, с. 14]. Художній літературі притаманні дві форми жанрових структур: канонічні жанри (яскравим прикладом є сонет, хоча творча спадщина Шекспіра доводить наявність елементів жанрової трансформації у сонеті також) та гнучкі, що є відкритими для трансформацій, оновлень, наприклад елегії або новели в літературі Нового часу. Як уважає В. Є. Халізов, «...пальма першості серед неканонічних жанрів належить ... роману» [8, с. 349]. На думку Т. В. Бовсунівської, «...крім стійкості та нормативності категорія жанру має й супротивну особливість: вона історично рухлива, як і вся шкала художніх цінностей» [2, с. 8].

Твори, що поєднували ознаки різних літературних родів і відповідно визначалися як міжродові утворення, з'явилися у світовій літературі у XVIII–XIX століттях, тому можна відзначити давню історію тенденції жанрової трансформації. Американська дослідниця Розалі Літтел Колі у роботі «A Shakespeare for Comparatists» [10, с. 43] однією з перших визначила вплив змішування жанрів на подальший розвиток літератури. Наукові розвідки вітчизняних та іноземних учених у галузі літературознавства – І. О. Денисюка [4], Г. Ю. Грабовича [3], Н. Х. Копистянської [5], А. О. Ткаченка [7], В. Є. Халізова [8] – розкривають окремі теоретичні аспекти виникнення жанрових новоутворень. Теорію визначення жанру в умовах суцільної трансформації та модифікації визначено в наукових розвідках Т. В. Бовсунівської [1, с. 20], на думку якої «...трансформація є першою вказівкою на функціональність жанру, але не свідченням нового жанрового утворення. Трансформація втрачає свій сенс та осмислюється як нове жанрове утворення, якщо спостерігається повторюваність певних трансформацій всередині одного жанру» [1, с. 23–24].

Новизна теми зумовлена вибором об'єкта дослідження: вперше у вітчизняному та світовому літературознавстві здійснено спробу системного аналізу жанрової специфіки творчості

Е. Х. Портер. Українською мовою перекладені лише два романи письменниці, незважаючи на те, що літературну спадщину Е. Х. Портер становлять цикл оповідань «Short Stories» та п'ятнадцять романів. Питання жанрової трансформації також залишаються недостатньо розкритими у літературознавстві.

Дослідження має на меті визначення жанрових канонів та елементів жанрової трансформації в романах та оповіданнях Е. Х. Портер. Поставлена мета зумовлює необхідність вирішення таких завдань: з'ясувати сукупність жанрових доміант у творчості Е. Х. Портер, виокремити типологічні особливості її прози; визначити естетичні чинники, що вплинули на творчу манеру письменниці. Об'єкт вивчення становлять романи Е. Портер «Девід, просто Девід», «Полліанна», оповідання «Леді в чорному». Предметом дослідження є жанрові трансформації у прозі Елеанор Портер.

Романи Е. Х. Портер «Девід, просто Девід» («Just David»), «Полліанна», («Pollyanna») та оповідання «Леді у чорному» («The Lady in Black») перегукуються декількома тематичними мотивами: віри, сім'ї, дитинства, радощів та горя, що становлять певний тематичний комплекс, притаманний соціально-психологічній прозі. Згадані вище романи посідають чільне місце у сегменті дитячої літератури, натомість твір «Леді в чорному» ввійшов до циклу «Коротких оповідань», призначених для дорослого читача.

Читацька аудиторія познайомилася з романом «Полліанна» 1913 року. На перший погляд, жанрова структура цього твору відповідає популярній тенденції літератури для юнацтва кінця XIX – початку XX ст. – зображенню як головних героїнь неповнолітніх дівчат, що залишилися без батьківської опіки. До таких творів належать «Хайді» швейцарської письменниці Йоханни Спіріт (1899 р.); «Ребекка з ферми Саннібрук» Кейт Дуглас Вігін (1903 р.) – література США; «Енн із зелених дахів» Люсі Мод Монтгомері (1908 р.) – Канада; «Таємничий сад» Френсіс Елізи Ходжсон Бернет (1911 р.) – англо-американська література. Стандартна сюжетна лінія таких творів – уведення самотньої дитини до нового середовища, у якому героїня спочатку відчуває себе небажаною, але поступово завойовує симпатії людей.

Головна героїня роману Е. Х. Портер, на відміну від своїх прообразів, наділена більш складним характером: її невимушена поведінка, підліткова нетактовність та максималізм підкреслені легкою іронією та гумором автора. Наприклад, під час розмови зі старим садівником Томом, який не може розігнути артритну спину, Полліанна каже, що він може «радіти з того, що йому не треба зайвий раз нахилитися, щоб просапувати, бо він, бачте, і так уже зігнутий» [6, с. 15]. Героїня приходить до жителів Белдінгсвілла з бажанням подарувати їм «Гру у радість», сутність якої «у тому, щоб знайти щось, від чого можна радіти – неважливо від чого...» [6, с. 24]. Після того, як за допомогою дитячого оптимізму городяни були згуртовані, життєствердне світобачення Полліанни проходить через болісне випробування.

Тематичні мотиви почуття обов'язку, гордині, самотності та каліцтва неодмінно пов'язані з головною темою, «Грою у радість», до якої Полліанна залучає міське товариство. Полліанна вміє радіти незалежно від того, які розчарування, важкі або безнадійні ситуації можуть статися; вона кидає виклик гнітючій ситуації, немов кажучи: «Чим важче, тим більше задоволення». Наприклад, коли Полліанна приїжджає до міс Поллі, вона сподівається, що буде жити у прекрасній просторій кімнаті з хорошими меблями, дзеркалами та картинами на стінах. Замість цього вона отримує голу кімнату на горищі. Полліанна вирішує, що може бути щасливою там, де немає дзеркала, адже вона не буде дивитися на себе та бачити веснянки; дівчина може бути щасливою завдяки тому, що немає картин на стінах, тому що у неї є краща картина – прекрасний краєвид, який можна побачити у вікні. Символіка предметів натякає на те, що дзеркало та картини можуть зіпсувати людину, зробити її егоцентричною, на відміну від природи, справжньою донькою якої є невимушена Полліанна. Щаслива розв'язка відображає ідейно-тематичний задум твору: турбота окремого індивіда про інших має потенціал для створення суспільної взаємопідтримки тоді, коли це найбільш необхідно. Слова, якими Полліанна закінчує листа до тітки («З величезною любов'ю до всіх» («With heaps of love to everybody») [14]), остаточно виявляють авторський задум.

Незважаючи на приголомшливий успіх роману, критика сприйняла його неоднозначно. Клаудія Міллс схарактеризувала Полліанну як «романтичну, безвинну, занадто сентиментальну,

занадто ідеальну героїню, яка була уособленням веселощів та задоволення» [11]. Письменниця рішуче засудила таке примітивне розуміння образу Полліанни під час інтерв'ю: «Я постраждала за Полліанну, тому що поведінку героїні часто оцінюють несправедливо. Люди вважають, нібито Полліанна щєбече, «радіє від усього»... Я ніколи не вважала, що ми повинні заперечувати дискомфорт, біль та зло, я просто подумала, що кожний несе в собі добре світло, треба тільки вміти відкрити свою душу та подарувати це світло людям» [11].

Російська перекладачка Н. Л. Трауберг написала в післямові до роману «Полліанна»: «... гру цю треба застосовувати до себе, у крайньому разі – до тих, хто просить розради; інакше вийде те, що Кіт Гілберт Честертон називав «образливим оптимізмом за чужий рахунок» [9, с. 58]. Головна героїня роману з гідністю несе свою місію у світ людей – маленьких та дорослих. З одного боку, умінням радіти вона рятує свою душу від задрощів, озлоблення та гніву, з іншого – відкриває шлях іншим. Про те, що роман «Полліанна» вийшов за рамки літературного життя та набув ознак соціального явища у США, свідчать численні клуби шанувальників головної героїні та спроба багатьох людей продовжити «Гру у радість» («The Glad Game») за відповідними правилами в реальному житті. Християнські ідеї радості (Послання святого апостола Павла до филип'ян), любові до ближнього, випробування та моральне вдосконалення героїв наближають роман до жанру притчі. Натомість авторська інтерпретація та оцінка образів, чітка визначеність художнього простору є ознаками реалістичного роману. Роман відтворює правдиву картину життя маленького містечка Нової Англії початку 1900-х років. Використання відповідного діалекту збагачує твір регіональною лексикою, елементи якої розкриваються під час діалогів покоївки Ненсі та садівника Тома, чії образи уособлюють місцевий колорит. Не відмовляючись від класичних здобутків романного жанру, письменниця додає до його структури нові елементи, відпрацьовуючи власний стиль. Отже, «Полліанна» Е. Х. Портер – це реалістичний роман з елементами притчі та гри, що свідчить про наявність певних жанрових трансформацій у творчості письменниці.

Роман «Девід, просто Девід» був надрукований 1916 р. Розповідь про десятирічного хлопчика розпочинається із драматичної події – смерті батька. Художній простір роману можна порівняти з довготривалим шляхом людини до себе та до людей. Образ сумної дороги започатковує розвиток дії в романі, адже саме під час подорожі трагічно обривається життя батька, який ледве встиг залишити для сина останні настанови. Ім'я головного героя, безсумнівно, натякає на сюжет зі Старого Заповіту: можна провести паралель із другим царем Ізраїлю, Давідом, який співав та грав на арфі. Експозиція роману (убога вечеря, бідний дім, який скоро осиротіє) налаштовує на роздуми про життєві поневіряння. Музика, що лунає для батька, яскравий образ навколишньої природи, забарвлений спалахами вечірньої заграви, змушують читача відірватися від життєвої прози, поринути у царину мистецтва: «It was no new thing for David to “play” the sunset. Always, when he was moved, David turned to his violin. Always in its quivering strings he found the means to say that which his tongue could not express. Across the valley the grays and blues of the mountains had become all purples now. Above, the sky in one vast flame of crimson and gold, was a molten sea on which floated rose-pink cloud-boats» [13].

Композиція роману, який складається із 25 розділів, нагадує музичний твір, що є закономірним, адже Е. Х. Портер на початку своєї кар'єри вивчала класичну музику. Переживання героїв, їхні страждання, любов – усе супроводжується чарівними музичними композиціями, які виконує Девід. Як у складному музичному творі, у романі поєднується розмаїття жанрових прийомів: внутрішній монолог, динамічний діалог, ліричний відступ, використання образів-символів. Роздуми про справжні цінності, порівняння духовного багатства з матеріальними благами, біблійні алюзії знов-таки наближають роман до притчі. Символічним є образ скрипки Страдіварі, який уособлює силу високого мистецтва, талант Девіда. Символічні ознаки мають також назви окремих розділів роману: «Будинок на пагорбі», «Стежка», «Таємниці», «Прекрасний світ» тощо. Діалоги героїв місткі, стислі, але емоційні. Герої Е. Х. Портер проходять через випробування, поневіряння, вони сповнені вірою в широкому розумінні цього слова та любов'ю до людей, тому щасливий фінал є для них традиційною винагородою від письменниці: «There in a quiet kitchen he plays to an old man and an old woman; and always to himself he says that he is

practicing against the time when, his violin at his chin and the bow drawn across the strings, he shall go to meet his father in the far-away land, and tell him of the beautiful world he has left» [13].

Оповідання «Леді в чорному» з циклу «Short Stories» ніби продовжує діалог автора з читачем про головні цінності життя та ставлення людини до них. За змістом та жанровою специфікою оповідання наближене до притчі. Його сюжет побудований на життєвій ситуації, розв'язка містить моральний урок. Після смерті доньки Хелен утратила відчуття радості, життя начебто зупинилося: «мовчить» годинник у її кімнаті, веселий сміх маленького сина дратує героїню, вона рішуче відмовляється від щирого співчуття чоловіка. Гнітючу атмосферу підкреслюють траурний одяг Хелен та речі маленької Кетлін, які постійно нагадують матері про її втрату: «Near her a child's white dress lay across a chair, and on the floor at her feet a tiny pair of shoes, stubbed at the toes, lay where an apparently hasty hand had thrown them. A doll, head downward, hung over a chair-back, and a toy soldier with drawn sword dominated the little stand by the bed...» [12]. Лише випадкова зустріч на цвинтарі змінює ставлення героїні до життя, сім'ї та до себе. Розповідь старої няньки про те, як після смерті дитини від горя розпадається, зникає ціла родина, збентежує Хелен. Наприкінці оповідання мінорна тональність змінюється на оптимістичну, темний колір зникає, жінка одягає білу сукню та прикрашає волосся білою трояндою. Оповідання «Леді в чорному» невелике за обсягом, динамічне, сповнене символічних деталей, контрастів та пронизливих емоцій. Колоподібна композиція (образи годинника та дитячої кімнати відкривають і завершують оповідання) наближує твір до жанру прозового вірша. Радісний фінальний акорд демонструє життєве кредо автора, віру письменниці у сімейні цінності: «“Muvver! – it's muvver come back!” cried a rapturous voice. And with a little sobbing cry Bobby's mother opened her arms to her son» [12].

Отже, основними тенденціями жанрової трансформації епічних творів Е. Х. Портер є тяжіння до притчі, ліризм, поєднання ознак соціально-психологічної, реалістичної прози з елементами детективного роману. Закономірності жанрового мислення письменниці пов'язані з її естетичними вподобаннями та християнською філософією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бовсунівська Т. В. Жанрові модифікації сучасного роману : монографія / Т. В. Бовсунівська. – Харків : Діса плюс, 2015. – 368 с.
2. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів : жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : підруч. / Т. В. Бовсунівська. – Київ : Київ. ун-т, 2009. – 519 с.
3. Грабович Г. Ю. До історії української літератури : дослідження, есе, полеміка / Г. Ю. Грабович. – Київ : Основа, 1997. – 608 с.
4. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. : монографія / І. О. Денисюк. – Київ : Вища шк., 1981. – 214 с.
5. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія / Нонна Хомівна Копистянська. – Львів : ПАІС, 2005. – 368 с.
6. Портер Елеонор. Поліанна : роман / Елеонор Портер ; пер. з англ. Богдана Гора ; за ред. Л. А. Герасимчука. – Київ : Школа, 2005. – 224 с.
7. Ткаченко А. Мистецтво слова: вступ до літературознавства : підруч. / Анатолій Ткаченко. – Київ : Правда Ярославичів, 1998. – 448 с.
8. Хализев В. Е. Теория литературы : учебн. / В. Е. Хализев. – Москва : Высш. шк., 2004. – 405 с.
9. Трауберг Н. Л. Невидимая кошка / Н. Л. Трауберг. – Москва : Летний сад, 2006. – 304 с.
10. Colie Rosalie L. Shakespeare's Living : The Monograph / Rosalie L. Colie. – Art. Princeton : Princeton University Press, 1974. – 382 p.
11. Encyclopedia.com : Pollyanna: The Glad Book Eleanor H. Porter. [Електронний ресурс] / Criticism. – Режим доступу: <http://www.encyclopedia.com/> (дата звернення: 09.03.2017). – Назва з екрану.
12. The Literature Network : Porter Eleanor H. Short Stories. The Lady in Black [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.online-literature.com/eleanor-porter/4037/> (дата звернення: 20.05.2017). – Назва з екрану.
13. Free ebooks : Project Gutenberg / Just David by E. H. Porter. – Режим доступу: <http://www.gutenberg.org/files/440/440-h/440-h.htm> (дата звернення: 02.04.2017). – Назва з екрану.
14. Free ebooks : Project Gutenberg. Pollyanna by E. H. Porter [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gutenberg.org/files/1450/1450-h/1450-h.htm> (дата звернення: 02.05.2017). – Назва з екрану.

REFERENCES

1. Bovsunivska T. V. (2015) Zhanrovi modyfikatsii suchasnoho romanu : monohrafiia [Genre modifications of modern romance]. Kharkiv : Disa plius. (in Ukrainian)
2. Bovsunivska T. V. (2009) Teoriia literaturnykh zhanriv : zhanrova paradyhma suchasnoho zarubizhnoho romanu [Theory of literary genres: a genre paradigm of a modern foreign novel]. Kyiv : Kyiv. un-t. (in Ukrainian)
3. Hrabovych H. Iu. (1997) Do istorii ukrainskoi literatury : doslidzhennia, ese, polemika [To the history of Ukrainian literature: research, essay, polemics]. Kyiv : Osnova. (in Ukrainian)
4. Denysiuk I. O. (1981) Rozvytok ukrainskoi maloi prozy XIX - poch. XX st. [Development of Ukrainian small prose XIX - beg. twentieth century]. Kyiv : Vyshcha shk. (in Ukrainian)
5. Kopystianska N. Kh. (2005) Zhanr, zhanrova systema u prostori literaturoznavstva [Genre, genre system in the field of literary criticism]. Lviv : PAIS. (in Ukrainian)
6. Porter Eleanor. (2005) Polianna : roman [Polianna: novel]. Kyiv : Shkola. (in Ukrainian)
7. Tkachenko A. (1998) Mystetstvo slova: vstup do literaturoznavstva [The Art of the Word: Introduction to Literary Studies]. Kyiv : Pravda Yaroslavychiv (in Ukrainian)
8. Halizev V. E. (2004) Teorija literatury [Theory of Literature]. Moskva : Vyssh. shk. (in Russian).
9. Trauberg N. L. (2006) Nevidimaja koshka [The Invisible Cat]. Moskva : Letnij sad. (in Russian)
10. Colie Rosalie L. (1974) Shakespeare's Living : The Monograph. Princeton : Princeton University Press.
11. Encyclopedia.com : Pollyanna: The Glad Book Eleanor H. Porter. (electronic journal). Criticism. Available at: <http://www.encyclopedia.com/> (accessed 09.03.2017).
12. The Literature Network : Porter Eleanor H. Short Stories. The Lady in Black (electronic journal). Available at: <http://www.online-literature.com/eleanor-porter/4037/> (accessed 20.05.2017).
13. Free ebooks : Project Gutenberg. Just David by E. H. Porter. (electronic journal). Available at: <http://www.gutenberg.org/files/440/440-h/440-h.htm> (accessed 02.04.2017).
14. Free ebooks : Project Gutenberg. Pollyanna by E. H. Porter (electronic journal). Available at: <http://www.gutenberg.org/files/1450/1450-h/1450-h.htm> (accessed 02.05. 2017).

OLENA PITERSKA

GENRE TRANSFORMATION IN THE PROSE BY ELEANOR PORTER

The article deals with identification of genre principles and how E. H. Porter's individuality impacts on some genre transformations in her novels. The object of investigation is E. H. Porter's prose. The aim of this study is in concordance of E. H. Porter's overall values to her originative specification. The tasks of investigation are: to summarize researches in a genre theory; to distinguish E. Porter's complex novelistic achievements; to determine aesthetic factors which impact on writer's creative way; to find out the complex of the genre dominants in E. H. Porter's creation; to analyze the literary time, space and narrative means in the novels.

The article of great help to analyze and interpret E. H. Porter's novelistic achievements. This article reports the results of the E. Porter's genre specification as a subject of investigation. The article is of interest to researching genre transformation as an effective instrument of literary creation. The only two novels are translated into Ukrainian although E. H. Porter's literary heritage includes fifteen novels and the cycle of "Short Stories". Before earning her renown as a children's author, Porter was a successful short-story writer, having over two-hundred stories published in various women's journals of the era, some under an early pseudonym "Eleanor Stewart". Further studying of this this issue has the following perspectives: classification of genre transformations in the legacy of E. H. Porter and determining their value for further development of the genre "Novel", "Short Story" in the world literature.

Key words: genre, genre transformation, genre modifications, inter gender formation, genre features, novel, short story.

Одержано 23.05.2017 р.